

**Жетпісбаев Б.А.¹, Алдашев С.М.²,
Токмамбетова И.Ш.³, Нұрахметова Г.Г.⁴**

¹з.ғ.д., профессор, e-mail: Batyrbek.Zhetpisbayev@kaznu.kz

²з.ғ.к., профессор, e-mail: Sarsengaly.Aldashev@kaznu.kz

³аға оқытушы, профессор, e-mail: Yryna.Tokmambetova@kaznu.kz

⁴з.ғ.к., доцент, e-mail: Gulmyra.Nurahmetova@kaznu.kz

әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

**ӘКІМШІЛІК ӘДІЛЕТТІЛІК:
ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ӘДІСНАМАЛЫҚ
МОДЕЛЬДЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ**

Ағымдағы әкімшілік-құқықтық реформалар шеңберінде қабылданған барлық әрекеттерге қарамастан, Қазақстанның әкімшілік әділеттігі әлі қалыптаспаған және ол қалыптасу сатысында тұр. Әкімшілік сот төрелігін одан әрі дамыту үдерістері мемлекеттің қоғамдық-құқықтық қызметі осы саладағы алдыңғы қатарлы халықаралық тәжірибені қолдану арқылы осы мәселені неғұрлым дамыту қажеттігін талап етеді. Мемлекеттік реформаның барлық сатыларында қалыптасқан кемшіліктерді толтыру үшін Қазақстандағы әкімшілік заңнаманы және тұтастай әкімшілік-құқықтық қатынастарды жетілдіруге бағытталған мәселелер күрт көтерілді. Реформалардың тағы бір негізгі идеясы қылмыстық және азаматтық сот ісін жүргізумен қатар мақсаты сот төрелігінің толық нысаны болуға тиіс болатын әкімшілік әділет және әкімшілік сот ісін жүргізуді қалыптастыру болды. Қазақстандық құқықтық жүйе шеңберінде дамып келе жатқан әкімшілік әділеті әкімшілік-құқықтық қарым-қатынас теориясының аясында ғана қарастырылуы тиіс, яғни әкімшілік қоғамдық даулар әкімшілік сот ісін жүргізу тәртібімен әкімшілік соттармен қатаң дамып келе жатқан әкімшілік әділеті аясында қаралуы тиіс.

Түйін сөздер: әкімшілік әділет, әкімшілік құқық, әкімшілік сот ісін жүргізу, соттық бақылау, сот қорғауы, құқықтары мен бостандықтары, әділеттілік, қоғамдық-құқықтық даулар, әкімшілік-құқықтық реформалар.

Zhetpisbaev B.A.¹, Aldashev S.M.², Tokmambetova I.Sh.³, Nurahmetova G.G.⁴

¹Doctor of Law, Professor, e-mail: Batyrbek.Zhetpisbayev@kaznu.kz

²Candidate of Law, associate professor, e-mail: Sarsengaly.Aldashev@kaznu.kz

³Senior lecturer, e-mail: Yryna.Tokmambetova@kaznu.kz

⁴з.ғ.к., доцент, e-mail: Gulmyra.Nurahmetova@kaznu.kz
al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty

**Administrative justice:
problems of theoretical and methodological modeling**

Despite all the attempts perceived within the confines of ongoing administrative and legal reforms, the administrative justice of Kazakhstan has not yet been fully formed and is at the stage of its formation. The processes of further development of administrative justice call for the need for a more detailed elaboration of this problem with the application of advanced international experience in this area of public law activity of the state. In order to fill the gaps that have formed, at all stages of state reform, in Kazakhstan issues were sharply raised whose solution was aimed at improving administrative legislation and, in general, administrative and legal relations. Another basic idea of the ongoing reforms was the idea of the formation of administrative justice and administrative proceedings, which, according to its purpose, was to become a full-fledged form of administration of justice, along with criminal and civil proceedings. The administrative justice within the Kazakh legal system should

be considered only within the confines of the theory of administrative and legal relations, that is, administrative (public) disputes must be considered within the confines of the administrative justice that is strictly included in the field of activity, administrative courts in the procedure of administrative proceedings.

Key words: administrative justice, administrative law, administrative legal proceedings, judicial control, judicial protection, rights and freedoms, justice, public-law disputes, administrative and legal reforms.

Жетпісбаев Б.А.¹, Алдашев С.М.², Токмамбетова И.Ш.³, Нурахметова Г.Г.⁴

¹доктор юридических наук, профессор, e-mail: Batyrbek.Zhetpisbayev@kaznu.kz

²кандидат юридических наук, профессор, e-mail: Sarsengaly.Aldashev@kaznu.kz

³старший преподаватель, профессор, e-mail: Yryna.Tokmambetova@kaznu.kz

⁴к.ю.н., доцент, e-mail: Gulmyra.Nurahmetova@kaznu.kz

Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

Административная юстиция: проблемы теоретико-методологического моделирования

Несмотря на все попытки, воспринимаемые в рамках проводимых административно-правовых реформ, административная юстиция Казахстана на сегодняшний день окончательно не сформировалась и находится на стадии своего становления. Процессы дальнейшего развития административной юстиции вызывают к необходимости более детальной разработки данной проблемы с применением передового международного опыта в этой сфере публично-правовой деятельности государства. В целях восполнения образовавшихся пробелов на всех этапах государственного реформирования в Казахстане остро стояли вопросы, решения которых были направлены на совершенствование административного законодательства и, в целом, административно-правовых отношений. Другой основной идеей проводимых реформ была идея формирования административной юстиции и административного судопроизводства, которая по своему предназначению должна была стать полноправной формой осуществления правосудия, наряду с уголовным и гражданским судопроизводством. Складывающаяся в пределах казахстанской правовой системы административную юстицию следует рассматривать только в рамках теории административно-правовых отношений, то есть административные (публичные) споры должны рассматриваться в рамках строго включенных в сферу деятельности формирующейся административной юстиции, административными судами в порядке административного судопроизводства.

Ключевые слова: административная юстиция, административное право, административное судопроизводство, судебный контроль, судебная защита, права и свободы, правосудие, публично-правовые споры, административно-правовые реформы.

Кіріспе

Әкімшілік-құқықтық саясатты жүзеге асыруға бағытталған мемлекеттік басқару саласындағы қазіргі заманғы реформалар Қазақстан Республикасы егемендікті алған сәттен бастап мемлекеттің әкімшілік-құқықтық тетіктерді қалыптастыру ниеті мемлекеттік басқару саласындағы туындайтын мемлекеттік органдардың және лауазымды тұлғалардың заңсыз әрекеттері мен шешімдерінен азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын және заңды мүдделері қорғаумен сипатталады. Осы тұрғыдан алғанда, Қазақстанның мемлекеттілігінен туындайтын әкімшілік сот төрелігі институты азамат пен адамның қоғамдық-құқықтық қатынастар саласындағы құқықтары мен бостандықтарын қорғау тетіктерін қалыптастыруда сөзсіз қызығушылық ту-

дырады. Сонымен бірге барлық әрекеттерге қарамастан, қазіргі уақытта Қазақстандағы әкімшілік сот төрелігі оны қалыптастыру салтысында тұр, түпкілікті қалыптаспаған және оны одан әрі дамыту үдерістері мемлекеттік құқықтық қызметтің осы саласы бойынша алдыңғы қатарлы халықаралық тәжірибені қолдану арқылы осы мәселенің неғұрлым егжей-тегжейлі дамуы қажеттігін тудырады. Осы бағыттағы Қазақстан қызметінің қысқаша тарихи-құқықтық анықтамасы бұл туралы фактілерді суреттейді, яғни республиканың мемлекеттік қызметінің осы бағыты бойынша әкімшілік-құқықтық қатынастарды реформалау үдерістерін үш бағытқа бөлуге болады, сонымен қоса, мұндай мерзімділік Қазақстанның тұжырымдамалық және жүйелілік сипаты маңызды бағдарламалық құжаттарды қабылдаумен байланысты:

1-кезең 1994 жылдан 2002 жылға дейін (1994 жылғы Қазақстан Республикасының құқықтық реформаларының мемлекеттік бағдарламасын қабылдауымен байланысты).

2-кезең 2002 жылдан 2010 жылға дейін (2002 жылдан 2010 жыл аралығындағы Қазақстан Республикасының құқықтық саясатының Концепциясын қабылдауымен байланысты).

3-кезең 2010 жылдан 2020 жылға дейін (2010 жылдан 2020 жыл аралығындағы Қазақстан Республикасының құқықтық саясатының Концепциясын қабылдауымен байланысты).

Мемлекеттік реформаның барлық сатыларында қалыптасқан Қазақстандағы әкімшілік заңнаманы және тұтастай әкімшілік-құқықтық қатынастарды жетілдіруге бағытталған мәселелер күрт көтерілді. Реформалардың тағы бір негізгі идеясы қылмыстық және азаматтық сот ісін жүргізумен қатар мақсаты сот төрелігінің толық нысаны болуға тиіс болатын әкімшілік әділет және әкімшілік сот ісін жүргізуді қалыптастыру болды.

Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, арнайы әкімшілік әділет органдарының – әкімшілік соттардың құрылуы, іс жүзінде, қазақстандық сот ісін жүргізу жүйесінде түбегейлі өзгерістер әкелді.

Әдістемелік және теориялық-әдістемелік негіздері

Ағымдағы зерттеуде әдістемелік негіздер бойынша азаматтардың және адамдардың құқықтарын, бостандықтары мен заңды мүдделерін қорғайтын мамандандырылған органдар ретінде Қазақстан Республикасының әкімшілік әділетінің тұжырымдамалық және теориялық мәселелер жүйесінде туындайтын құқықтық құбылыстарды зерттеуге деген таным және жүйелік тәсілдің диалектикалық әдісі қолданылады.

Әдістемелік база дәстүрлі және жаңа инновациялық тәсілдермен, қарастырылып отырған құқықтық қатынастарды зерттеу әдістері және тәсілдерімен сипатталады. Зерттеу үрдісінде талдау және синтездеу, модельдеу, қорыту, болжау, абстракция, тарихи құқықтық, салыстырмалы құқықтық, формальды-құқықтық және басқа әдістер қолданылады. Мемлекеттік-басқарушылық әрекеттерінің жүйесі ретінде әкімшілік әділеттің теориялық негіздері адамдардың және азаматтардың құқықтарын, бостандықтары мен заңды мүдделерін қорғау бойынша қоғамдық-құқықтық қатынастар саласында адамзат-

тың құқықтық ойлары тарихында ұзақ уақыт кезеңінде құрылды. Айта кету керек, XIX ғасырдың аяғына дейін мемлекеттік басқару және мемлекеттік қызмет қызметін реттейтін заң саласы мемлекеттік құқық болды. Бірақ оқымысты-әкімшілер Рудольф Гнейст, Л. Штейн және О. Майер XIX ғасырдың екінші жартысында мемлекеттік құқықтың тиісті құқықтық институттарын зерттеуді жаңа құқық тармағына – басқарушылық құқыққа немесе XIX ғасырдың соңғы үшеуі XX ғасырдың басында Батыс Еуропада атқарушылық тармақ құқығы болып, кейін Ресейде «әкімшілік құқық» деп аталған құқыққа ауыстырды. Бұл атау анағұрлым сәтті болып табылды, себебі жалпы тұжырымдаманың ерекшеліктері болған және әкімшілік-құқықтық қызметтің түрлі бөліктерін тұтас біріктіре алатын еді.

XVII – XIX ғасырдың бірінші жартысында неміс полициясы үшін, ең алдымен полиция қызметі мен қоғамдық тәртіпті сақтауға байланысты сұрақтарды әзірлеу, яғни әкімшілік құқықтың негізгі бөлігін дамыту болды, содан кейін Францияда Наполеон I өткізген әкімшілік орталықтандыру және оның құрған механизмдері азаматтардың абсолютті билік өкілдерінен құқықтарын қорғау үшін 19-шы және 20-шы ғасырлардың басында Батыс Еуропа мен Ресей елдерінде әкімшілік құқықтың құрамына кіретін әкімшілік әділеттілік институтын қалыптастыруға ықпал етті. [3, с. 148-149].

Француздық әкімшілік сот төрелігі жүйесі қазіргі таңда бүкіл дүние жүзі бойынша классикалық болып танылады және азаматтардың мемлекеттік органдарға талап-арыздар бойынша дауларды қарастыратын арнаулы органдардың болуымен сипатталады (әкімшілік трибуналдардың). Әкімшілік әділет мәселелері Қазақстанның әкімшілік заңнамасы үшін негізінен инновациялық болып табылады, өйткені олар соңғы онжылдықта ғана белсенді дамып келеді. Сонымен қатар, Қазақстандағы әкімшілік әділеттіктің теориялық негіздері дамудың ерте кезеңінде қалыптасқандығын мойындау керек. Әлеуметтік және тарихи тұрғыдан қарама-қайшылықтарға негізделген, біздің ойымызша, әкімшілік сот төрелігі саласындағы даму тарихы ғасырдан астам уақытты қамтитын құқықтық доктриналар мен көзқарастарды 3 негізгі кезеңге бөлуге болады. Атап айтқанда:

- 1) революцияға дейінгі;
- 2) кеңестік;
- 3) заманауи.

Қазақстанның құқықтық жүйесіндегі революцияға дейінгі кезеңде әкімшілік сот төрелігінің жоқтығын мойындау керек. Алайда, революциялық өзгерістерден кейін, ССР-нің бірыңғай Одағы құрылды, оның субъектісі Қазақстан Республикасы болды және сәйкесінше, Қазақстандағы заңның одан әрі дамуы кеңестік құқықтық жүйенің шеңберінде жүзеге асырылды, бұл орайда негізінен патшалық Ресейдің құқықтық ой-өрісінің жетістіктерін қолданылды.

Әкімшілік әділеттілік революцияға дейінгі зерттеушілердің құқықтық көзқарастарының даму тарихы ХІХ ғ. аяғы – ХХ ғ. басында осы мемлекеттік басқару қызметінің әдістемелік және методологиялық қызметтің негізін салған көрнекті ғалымдардың еңбегінде айтарлықтай көрініс тапқан. Осылайша, Ресейдің әкімшілік-құқықтық ғылымында революция алдындағы кезеңде әкімшілік әділеттілік мәселелері қарқынды және жемісті түрде дамыды, тек посткеңестік өзгерістер ғана осы саладағы зерттеулерді жандандыруға жаңа серпін берді. Алайда, Ресейде әкімшілік құқық ғылымының осы бағыты бойынша алынған ғылыми нәтижелердің іргелі және доктриналық сипатындағы айырмашылықтар елеулі өзгерістерге ұшырамады және әлеуметтік қатынастардың осы түрлерін реттейтін заңдар әлі қалыптаспады. Сонымен қатар, кеңестік кезеңде Ресей әкімшілік сот төрелігі дамуының теориялық және әдіснамалық негіздерін дамытуға айтарлықтай үлес қосты: А.Е. Лунева, Н.Г. Салищевой, А.А. Жданова, А.Т. Боннер, Д.М. Чечот, Г.Е. Петухова, Ж.Н. Машутино, В.А. Лория, О.К. Застрожной, А.А. Демина, В. Дурнева, В.В. Сажинной, М.Я. Масленникова және т.б. Әкімшілік құқықтық ғылым КСРО ыдырағаннан және әкімшілік-басқару жүйесі құлдырауымен байланысты әкімшілік-құқықтық қатынастарды дамытуда жаңа серпін алды. Әкімшілік құқықты дамытудың осы кезеңі құқықтық мемлекеттің құрылу идеяларын іске асыру негізінде енгізілген әкімшілік әділеттілік мәселелерін шешудің жаңа әдістерін негіздейтін бірқатар жұмыстардың жариялануымен сипатталады. Осы кезеңнің ресейлік зерттеушілері арасында келесі жұмыстарды бөліп көрсету керек: А.В. Абсалямовтың, Д.Н. Бахрахтың, К.С.Бельсконың, А.А. Деминның, А.Б. Зеленцовтың, А.Г. Кучеренаның, Р.Н. Любимовойдың, Д.В. Осинцеваның, Ю.Н. Старикованың, М. Студеникинойдың, Ю.А. Тихомированың, И.Ш. Килисханованың және т.б.

Жоғарыда аталған авторлардың шығармаларында әкімшілік сот ісін жүргізу қажеттілігін негіздеу үшін шығармашылық әрекет жасалды, әкімшілік сот әділдігі ұғымы әкімшілік сот ісін жүргізу ережелеріне сәйкес қаралған соттық әкімшілік сот арқылы соттық бақылау функциясын жүзеге асыратын заңды мекеме ретінде тұжырымдау.

Әкімшілік сот төрелігі институтының заманауи тұжырымдамаларын әзірлеудегі маңызды орын қазақстандық ғалымдарға да тиесілі. Сонымен, осы проблеманы дамытуға елеулі үлес қосқан қазақстандық ғалымдар арасында ғылыми жұмыстарды атап өту қажет: А.А. Абдикеримова, Б.Е. Абдрахманова, Г.Т. Байсалова, А.Е. Жатқанбаева, Б.А. Жетпісбаев, К.А. Мамами, А.М. Медетова, Е.А. Нугманова, А.Н. Нұрболатова, Р.А. Подопигори, Е.В. Порохова, Б.А. Титорина, А.А. Таранова, Э.О. Түзелбаев және басқа зерттеушілер.

Өздерінің жұмыстарында жоғарыда аталған авторлар заң үстемдігі тұрғысынан әкімшілік әділеттілікті дамыту идеясын кеңейтті әрі дамытты және Қазақстан Республикасындағы қазіргі әкімшілік-құқықтық реформаның дамуына елеулі үлес қосты. Сонымен қатар жоғарыда аталған зерттеушілердің ғылыми жұмыстарының талдауы Қазақстандағы әкімшілік-құқықтық ғылымда мамандандырылған, интеграцияланған, тұжырымдамалық және теориялық-әдістемелік мәселелерге арналған арнайы ғылыми зерттеулер жоқ екендігі туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Қазіргі шындық жағдайында Қазақстан Республикасының әкімшілік құқықтарын реформалау мәселелері, құқықтық реттеу нысанындағы өзгерістер, жаңа әкімшілік-құқықтық институттарды құру (мысалы, әкімшілік шарт, әкімшілік әрекет) және «ескі» жедел реформалар (мысалы, мемлекеттік қызмет институты, лицензиялау жүйесі), сот реформасын жүргізу, әкімшілік негіздерін әзірлеу және басқару үдерісі, әкімшілік рәсімдер, құқықтарды әкімшілік және құқықтық қамтамасыз ету және азаматтың және азаматтың мемлекеттік билік органдарының сот билігінің еркіндігі әлі шешілмеген күйінде қалауда.

Олар сондай-ақ әкімшілік сот төрелігі қызметін қалыптастыру және әкімшілік сот ісін жүргізу ережелеріне сәйкес қаралатын әкімшілік жауапкершілік арқылы соттық бақылау функцияларын жүзеге асыратын тәуелсіз заңды мекеме ретінде қалыптастыру мәселесін әрі қарай дамытуды талап етеді.

Бақылау мемлекеттік басқарудың өзіндік құқықтық формасы ретінде белгілі бір қатынастар жүйесінде көрініс табады. Кез келген органның бақылау функциялары мемлекеттік бақылаудың мәні бойынша анықталған жалпы сипаттамаларға ие.

Біріншіден, мемлекеттік бақылау функциялары тек мемлекеттік билік органдарына және әкімшілікке тән.

Екіншіден, мемлекеттің атынан мемлекеттік бақылау жүзеге асырылады, ол қандай органдардың жүзеге асырылуына қарамастан, жалпыға ортақ сипатқа ие.

Үшіншіден, бақылау заңды түрде жүзеге асырылады.

Төртіншіден, басқару жүйесі иерархия принципіне сәйкес құрылады. Оның мазмұны, табиғаты мен мақсаты бойынша бақылау функциясы конституциялық және жалпы анықтау бойынша конституциялық санат болып табылады [29, с.18-20].

Қазақстан Республикасының қазіргі заманғы әкімшілік заңнамасы жеке және заңды тұлғалардың Үкіметтің нормативтік актілеріне шағымдану мүмкіндігі, министрліктер мен ведомстволар, жергілікті мемлекеттік органдар және Үкіметтің нормативтік актілері тікелей Жоғарғы сотқа шағымдана алады. Сонымен қатар, қолданыстағы заңнаманың нормаларына сәйкес, тек заңдар мен Президент Жарлықтары сотқа шағымдана алмайды. Олар үшін Қазақстан Республикасының Конституциялық Кеңесіндегі Президенттің, Үкіметтің, депутаттардың және соттардың өтініштері бойынша олардың конституциялылығын тексеру үшін ерекше тәртіп орнатылды.

Қазақстанда ұзақ уақыт бойы, бұрынғы кеңестік мемлекеттердегі сияқты, дәстүрлі түрде мемлекеттік органдардың іс-әрекеттерінің заңдылығы мен шешімдерінің соттық бақылауы атқарушы органдардың қызметін бақылауға түседі. Бұл көзқарас, әрине, тар, өйткені ол соттық бақылаудың шеңберінен шығып, заңнамалық, өкілді билік органдарының, сондай-ақ жергілікті өзін-өзі басқару органдарының іс-әрекеттерінің заңдылығын көрсетеді.

К.А. Мами бұл туралы ойын дұрыс білдіреді: «Азаматтардың мемлекеттік құқықтық актілерге қарсы шағым жасауды тар түсіну, әкімшілік сот ісін жүргізу, әкімшілік сот төрелігі немесе әкімшілік юрисдикция мәселелеріне дәл осындай тар көзқарасты негіздейді. Әлеуметтік-құқықтық қақтығыстың тараптарының бірі әкімшілік қызметті жүзеге асыратын әкімшілік

орган болып табылатындығына ерекше назар аударылады.

Қазақстанның құқықтық ғылымында мемлекеттің барлық норма-құқықтық қызметіне соттық бақылауды кеңейту идеясы барған сайын кеңінен таралған және бұл пікір көптеген тәжірибелермен расталады». Құқықтық әдебиетте сот жүйесінің мәнін оның функцияларын сипаттайтын ұстанымын айқындауда бірлік жоқ екенін атап өткен жөн. Сот жүйесінің функциясын конституциялық санат ретінде көрсету үшін біз оның құрамдас бөліктерін бөліп аламыз: әділет, соттық бақылау, қолданыстағы заңнамадағы сот практикасын зерделеу және қорытындылау, сот билігін қалыптастыру. Адам құқықтары мен бостандықтарын қорғауды кепілдендіретін мемлекеттің адам құқықтары жөніндегі функцияларын мемлекет атынан конституциялық өкілеттілік берілген сот жүйесі жүзеге асырады. Сот жүйесі тұрғысынан алғанда сот билігі мемлекет қызметінің нақты түрі болып табылады. Сот төрелігінен басқа, әдебиетте сот органдарының функциялары мыналарына енеді:

- процессуалдық мәжбүрлеу шараларын қолданудың заңдылығы мен негізділігін соттық бақылау;
- құқықтық нормаларды түсіндіру;
- құқықтық маңызы бар фактілерді ресми растау;
- азаматтардың және өзге де заңды тұлғаларды конституциялық шектеу [31, 348-349].

Соттық бақылау заңға қатысты дауды шешуге байланысты сот бақылауының мәні азаматтардың және заңды тұлғалардың конституциялық құқықтары, бостандықтары мен заңды мүдделерін бұзатын немесе шектейтін мемлекеттік органдардың шешімдері мен әрекеттерінің заңдылығы мен негізділігін тексеру және бағалау болып табылады. Н.М. Чепурнованың анықтамасына сәйкес, сот бақылауының мәні заң шығарушы, атқарушы және жергілікті билік органдарының және олардың лауазымды тұлғаларының, яғни басшылармен қабылданған шешімдердің заңға сәйкестігін соттар тексереді [32, 28-29 бет].

Мемлекеттік бақылаудың басқа да түрлерімен салыстырғанда соттық бақылаудың қоғамдық өмірдің барлық аспектілерін және мемлекеттік билік пен басқаруды іске асыру саласында қамтитын ауқымы кең болады. Сот бақылауының ерекшеліктеріне, ең алдымен, атқарушы билік пен прокурорлық қадағалауды бақылаудан айырмашылығы, сот бақылауы басқарушылардың бастамасымен жүзеге асырыл-

майды, ал басқарылатын субъектілердің бастамасымен жүзеге асырылады – азаматтар, өзге де жеке және заңды тұлғалардың сотқа арыз берумен, сондай-ақ мемлекеттік органдардың функцияларын жүзеге асыратын әлеуметтік әкімшілік субъектілері жатады. Сот бақылау органдарының бастамасының болмауы және әрекетсіздігі оны мемлекеттік бақылаудың басқа да түрлерінен – үкіметтің заң шығарушы және атқарушы биліктерінің бақылауынан ерекшелендіреді.

Осыған байланысты зертеушілер балама ретінде мемлекеттік бақылаудың осы түрінің маңызды ерекшеліктерінің бірі ретінде анықталады: адамның өз құқықтары мен мүдделерін бұзған жағдайда соттық бақылау механизмін пайдалану құқығына ие, бірақ оны пайдалануға міндетті емес [33 бет, 144].

Айтылғандар тұрғысынан алғанда, біздің елде соттық бақылаудың ауқымы әрдайым шектеулі болғанын түсіндіру керек. Әділдік үшін, Әділет ешқашан заңның мүддесін білдіретін тәуелсіз күш ретінде қабылданбағанын мойындауымыз керек [34]. Әлбетте, оған тек салттық, сәндік функция берілген көрінеді. Жоғарғы сот органдарының партиялық шешімдері мен түсіндірмелері «күресті күшейту керек», «төзімсіздік атмосферасын құру керек» және т.б. шағымдарға толы болды.

Алайда соңғы уақытта жағдай өзгерді. Мемлекеттік басқару жүйесінің тиімділігін арттыру қажет туындауда (бұл әкімшілік құқықтың міндеттерінің бірі болып табылады), бірақ сонымен бірге азаматтарды үнемі өсіп келе жатқан «тиімділіктен» қорғау керек, (бұл жағымды әкімшілік процесс және әкімшілік әділеттің міндеті болып табылады). Сондықтан сот алдында жаңадан туындаған міндеттерді шешу соттық бақылаудың жаңа құралдар мен әдістерді қолдануды талап етеді.

Қолданыста орын алған әкімшілік-құқықтық қатынастар жағдайында, біз зерттеуші-ғалымдардың және тәжірибелі заңгерлердің пікірлерімен толықтай келісеміз, олардың айтуынша Әкімшілік сот төрелігі жүйесінде де, әкімшілік істерде де әкімшілік даулар ғана шешілуі керек. Және бұл мәселені шешудің басқа тәсілдері болмауы керек.

Сонымен қатар, Кеңес дәуірінен бастап келе жатқан, әкімшілік дауларды түсіну нормативтік құқықтық актілерге шағымданған азаматтардың іс-әрекеттері деген түсініктен бас тартып оның орнына заңнамаға өзгерістер енгізуге тиіс. Бұдан басқа, әкімшілік-құқықтық қаты-

настардан туындайтын даулардың қоғамдық сипатына қарамастан, оларды қараудың тәртібі Қазақстан Республикасының Азаматтық процесілік кодексімен реттеледі (3-бөлім «Ерекше талап қою ісін жүргізу»), бұл даулардың анық қоғамдық-құқықтық сипатына сәйкес келмейді. Бұл жағдай бүгінгі күнге дейін сақталып келеді, ол «бірыңғай Әділет туралы қолданыстағы доктринаға байланысты, осыған сәйкес барлық даулар санаттары, жеке-құқықтық және қоғамдық-құқықтық негізде пайда болу себептері бойынша нақты бөлінбестен, бірыңғай ережелер бойынша бірыңғай үдеріс шеңберінде қаралады. Сонымен бірге, қоғамдық-құқықтық даулардың ерекшеліктерін ескере отырып, процесінің ерекшеліктері ғана емес, сондай-ақ заңды күшіне енген сот актілерінің орындалу ерекшеліктерін де қарастыру тиіс» [36, с. 11-12].

Біздің ойымызша, қазақстандық құқықтық жүйе шеңберінде дамып келе жатқан әкімшілік әділет, әкімшілік-құқықтық қатынас теориясы шеңберінде ғана қаралуы тиіс, яғни әкімшілік даулар қатаң дамып келе жатқан әкімшілік сот төрелігінің, әкімшілік соттардың әкімшілік сот ісін жүргізу шеңберінде қаралуы тиіс.

Өкінішке орай, қазіргі заманғы Қазақстандық әкімшілік сот төрелігі тұжырымдамалық үлгісі екі заңды орбитаға: әкімшілік-құқықтық (оның ішінде әкімшілік-іс жүргізу) және азаматтық-іс жүргізу.

Республикадағы әкімшілік-құқықтық қатынастарды қалыптастырудағы дуализмнің бұл түрі қолайсыз зардаптарға әкеп соқтырмайды, керісінше, ұстаушы фактор болып табылады.

Жоғарыда айтылғандай, мұндай қорытындыларды бекіту үшін негіз болып табылады, Қазақстан Республикасында қазіргі уақытта азаматтық сот ісін жүргізу шеңберінде қоғамдық-құқықтық қатынастардан туындайтын істерде сот төрелігін жүзеге асыру процесі жүзеге асырылады. Сондай-ақ, Қазақстан Республикасында Әкімшілік-процессуалдық кодекс әзірленбегенімен, оны жасау үшін алғашқы әрекеттер жасалды.

Е.В. Порохов бұл туралы дұрыс айтады, «Азаматтық сот ісін жүргізу жүйесінде сот төрелігін іске асыру тәжірибесі ұқсас істердің санаттарында көрсетілген, азаматтық сот ісін жүргізудің принциптері мен әдістері әкімшілік сот төрелігіндегі мақсаттар мен міндеттерді тиімді жетілдіруге және шешуге жәрдемдеспейді. Керісінше, олар өз дамуына кедергі келтіреді және қоғамдық-құқықтық дауларды дұрыс шешуге кедергі келтіреді.

Сот процесіне қатысушылардың бәсекеге қабілеттілігі мен процедуралық теңдігі (Қазақстан Республикасының Азаматтық іс жүргізу кодексінің 15-бабы) ең толық, ақиқатты объективті және бейтарап орнату және сот төрелігін қалпына келтіру. Заңсыз әрекетті қабылдаған мемлекеттік органдар, олар туралы куәландыратын дәлелдемелерді ұсынуға әрдайым бас тартады. Жеке тұлға, керісінше, әрдайым мұндай ақпаратты мемлекеттік органдардан алу мүмкіндігінен айырылады [37, б. 90].

Жоғарыда айтылғандай, сондай-ақ Р.Н. Юрченконың қорытындылары әділ, «кез келген деңгейдегі әкімшілікпен қарапайым азаматты сотқа беру оңай емес, себебі бұл билікке ие органдар болып табылады. Биліктің әкімшілігі тиісті аппараттарға ие, ол қажет болған жағдайда сотта өз мүдделерін қорғау үшін барлық қажетті шараларды дайындайды. Азаматтардың, әдетте, мұндай мүмкіндігі жоқ. Олардың барлығында адвокаттың қызметіне ақы төлеуге мүмкіндігі жоқ, ал тегін адвокат қызметтерін қолдануға кепіл жоқ. Осыған байланысты тараптар арасында бәсекелестік жағдайлары тең емес, олар әрқашан әкімшілік тарапында артықшылықтар бар. Демек, жеке немесе заңды тұлға заңмен қорғалатын қандай да бір құқықтар мен мүдделерді әкімшілік іс-әрекеті немесе оларға қарсы шағымданған шешімі бойынша бұзылған немесе басқаша түрде шектейтінін көрсетуі керек. Даулы іс-әрекеттер мен шешімдердің заңдылығы әкімшілікпен расталуға тиіс» [38, 85 б.].

Азаматтар мен адамдардың әкімшілік-құқықтық қатынастар жүйесіндегі құқықтары мен бостандықтарын іске асыру процесінде Германиядағы әкімшілік әділеттілік тәжірибесі өте пайдалы. Қазіргі замандағы неміс әкімшілік соттары әкімшіліктен толық бөлінген және тәуелсіз жүйеге ауысуда. Мәселен, Германияда әкімшілік соттың үш инстанциясы бар. Әрбір жердегі бірінші инстанцияда әкімшілік сот қызмет етіп тұр, азаматтардың лауазымды тұлғалардың (әкімшілік органдардың) шешімдеріне қатысты шағымдарын қарастыруда. Германия Федеративтік Республикасының әкімшілік сот төрелігінің тән ерекшелігі, әкімшілік сотқа шағым бергенге дейін азамат әкімшілік органға шағым беру арқылы өзінің құқықтарын қорғау мүмкіндігін алдымен пайдалануға тиіс.

Екіншісі инстанция – жердің Жоғарғы әкімшілік соты, ол тек сот талқылауын қарастырып қана қоймай және әкімшілік даулар бойынша шешімдер шығарады, сонымен бірге төменгі әкімшілік соттардың шешімдеріне қатыс-

ты апелляциялық орган болып табылады. Жоғарғы әкімшілік соттың шешімдері федералды әкімшілік сотқа шағым жасалуы мүмкін – әкімшілік дауларды қарастыратын соңғы инстанцияда [39, б. 75-76].

Жоғарыда айтылғандарға сәйкес, Германияда әкімшілік юрисдикцияның міндеттерін жоғары білікті судьялармен қарастырылу үшін ерекше көңіл бөлінеді, өйткені әкімшілік құқық саласында азаматтардың мемлекеттің қарсыласуы туралы даулар және осы соттардың шешімі мемлекеттік органдардың қызметі заңға және елдің негізгі заңына сәйкес келуін қамтамасыз етуге тиіс. Осылайша, әкімшілік соттар қазіргі мемлекеттік-құқықтық тәртіпке сәйкес мемлекеттің қызметін күшейтіп қана қоймай, сонымен қатар азаматтардың заңға және тәртіпке және қоғамдағы тұрақтылыққа айтарлықтай үлес қосатын мемлекеттің сенімін қалыптастырады.

Осылайша, әлемдік тәжірибеден байқағандай әкімшілік соттар мемлекеттік басқару органдары мен азаматтар арасындағы дауларды шешетінін көрсетеді, бірақ әкімшілік жазалауды әкімшілік жазалау шараларын қолдануға тыйым салынады, өйткені әкімшілік сот төрелігі – бұл адамға қатысты жазалаушы мекеме емес, адам құқықтарын қорғау жөніндегі институт. Өздерінің шешімдерімен мемлекеттік басқарудың іс-әрекеттеріне жақсы басқарудың үздік әлемдік стандарттарын енгізеді [4, 4-б.].

Әкімшілік сот төрелігі – заң үстемдігінің ауырлығы мен негізгі орталығы. Өйткені, ол үшін ауыр тағдырдың үлесі тұр – мемлекеттің атынан мемлекет тарапынан шешім қабылдау. Басқаша айтқанда, әкімшілік сот төрелігі дауды (қақтығыстарды) шешеді, атқарушы органдардың әкімшілік және іс жүргізу іс-шаралары барысында туындайтын, егер азамат (немесе заң субъектісі) әкімшілік тарапынан қасақана әсер етсе және әкімшілік сотқа талап арызды ұсынса, басқару органдары мен олардың қызметкерлерінің әрекеттерінің заңдылығын, сондай-ақ әкімшілік актілерді (басқарушылық шешімдерді) тексеруді талап етеді [26, 39-б.].

Сонымен қатар, әлемдік тәжірибеде әкімшілік істерде, барлық өркениетті қоғамдарда, мемлекеттік органның немесе лауазымды тұлғаның ресми актілердің кінәлілік презумпциясы жұмыс істейді, бұл дегеніміз, сонымен бірге, міндетті түрде және талассыз жағдайда – мемлекеттік билік органы өз іс-әрекеттерінің заң тұрғысынан мінсіз екенін және бар және ағымдағы барлық нормативтік құқықтық нор-

маларға сәйкес жүзеге асырылғандығы туралы сотта жеке өзі дәлелдеуге тиіс.

Бұл көзқарасты Қазақстанда жан-жақты қолдап жатыр. Әкімшілік әділеттің қызметін ұйымдастыру мәселесінің өзектілігін арттыру туралы Қазақстан Республикасының Жоғарғы Сотының экс-төрағасы Б.А. Бекназаровтың: «мемлекеттің белсенді реттеуші рөлінсіз тиімді нарықтық экономиканың дамуы мүмкін емес. Лауазымды тұлғалардың жәбір көрсетуінен адам және азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қорғаудың нақты, қолжетімді және объективті жүйесінің болуы құқықтық мемлекетке жетуінің, ұлттық құқықтық жүйесінің халықаралық стандарттарға ұмтылуының дәлелі болып табылады.

Сондықтан Жоғарғы Сот Қазақстандағы ғалымдардың мамандандырылған әкімшілік соттардың соттылығын кеңейту қажет деген көзқарасын қолдайды.

Біздің ойымызша, бұл соттар билік пен азамат арасындағы қатынастардан туындайтын барлық істерді қарауы тиіс.

Әкімшілік соттардың өкілеттіктеріне мемлекеттік биліктің, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының, қоғамдық бірлестіктердің, ұйымдардың, лауазымды адамдар мен мемлекеттік қызметшілердің шешімдері мен әрекеттеріне (әрекетсіздігіне) дау айту туралы істер бойынша істер, сондай-ақ сайлау туралы заңнаманы қолдануды даулау бойынша істер, нормативтік құқықтық актінің заңдылығын даулау туралы істер бойынша істер, мемлекеттік билік органдары мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарының өзара даулары бойынша істер жатқызылуы тиіс», – деп айтты [40, 5-б.].

Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасында мамандандырылған әкімшілік соттардың соттылығы өзгертілуі тиіс, яғни, бұл соттар әкімшілік құқық бұзушылық туралы істердің орнына басқару аясындағы әкімшілік-құқықтық қатынастардан туындайтын істерді қарау тиіс.

Әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер аудандық соттардың соттылығына жатқызылуы тиіс, себебі мұндай құқық бұзушылықтар ұсақ қылмыс болып табылады.

Азаматтық процестік кодексінен әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы істер бойынша уәкілетті мемлекеттік органдарының лауазымды тұлғаларының қаулыларына шағымдарды қарау тәртібін белгілейтін нормалары қарастырылған 26-тарауды, сондай-ақ жария-құқықтық сипаттағы өзге істерді қарау тәртібі көрсетілген тараулар алып тасталуы тиіс» [41, 319-320-б.].

Пікірталас

Қазіргі қазақстандық құқықтық ғылымда әкімшілік әділет қандай болу керек екені толықтай шешілген жоқ. Ғалымдар мен жұмыскерлердің арасында бұл мәселені талқылау бірнеше бағыт бойынша жүзеге асырылады:

– бірінші жағдайда әкімшілік әділет дегеніміз жеке және заңды тұлғалардың құқықтарын бұзатын билік органдарының құқыққа сай емес шешімдеріне шағым беру тәртібі туралы жария-құқықтық дауларды қарайтын жай соттар мен мамандандырылған әкімшілік соттардың, сонымен қатар квазисоттық органдардың қызметі болып табылады;

– екінші көқарас бойынша әкімшілік әділет – ерекше процестік тәртіппен жария әкімшіліктер арасындағы әкімшілік шешімдері мен әрекеттердің заңға сыйымдылығын қарайтын мамандандырылған әкімшілік соттардың қызметі;

– үшінші жағдайда зерттеушілік көңіл әкімшілік әділеттің функцияларына кіретін соттық қадағалауға аударылады. Бұл жағдайда ғалымдардың пайымдауынша, соттық қадағалау атқарушы мен сот билік тармақтарының өзара қатынастарынан жүзеге асырылады. Мұндай зерттеушілер тобы соттық қадағалау қос-бірлікті мақсатқа жеткізеді, яғни жеке және заңды тұлғалардың басқару органының билікті теріс пайдалануынан қорғау және басқару органдарының қоғам мүддесі үшін қызметті дамыту. Бұл мәселеге кеңінен қарасақ, соттық қадағалауды дамыту жүзеге асырылатын әкімшілік және сот реформаларының элементі ретінде қарастырылған жөн.

Аталған соттық қадағалау әкімшілік дауды шешудің процестік-құқықтық нысан болып табылады. Соттық процестік-құқықтық нысан іске қатысушыларының – мемлекеттік органдар мен жеке және заңды тұлғалардың – процестік мәртебесінің теңдігін қамтамасыз етеді. Құқықтық дау азаматтар мен заңды тұлғалардың жария құқықтарының бұзылуы нәтижесінде ғана туындауы мүмкін;

– төртінші жағдайда әкімшілік-құқықтық даулар сот процесінде шешіледі, сондықтан бұл тезис әкімшілік әділет институтын сот билігімен бірге зерттеу үшін негіз болады. Сонымен қатар ғалымдар әкімшілік әділетке құқықтық қатынастарының субъектілерінің бөлек тобы (азаматтар, заңды тұлғалар, жария басқару органдары, атқарушы билік субъектілері, лауазымды тұлғалар) жатқызылады. Судьялардың

(лауазымды тұлғалардың) басқару саласындағы даулары қараған кезде мемлекеттік басқарудың кейбір нақты аймақтарында арнайы білімі мен біліктілігі бар. Осылайша, әкімшілік әділет басқарушылық процестің барысында азаматтар мен заңды тұлғалардың жария құқықтарының бұзылуын қатаң анықталған ережелер бойынша мамандандырылған сот органдарының қарауы болып табылады [42, 199-б.];

– тағы бір көзқарас бойынша әкімшілік сот өндірісі 2 нысанда анықталады: әкімшілік құқық бұзушылық туралы істерді қарау және азаматтар мен заңды тұлғалардың лауазымды тұлғалардың шешімдері мен әрекеттеріне шағымдарды қарау. Ол дегеніміз, құқықтық реттеудің пәні, бір жағынан, әкімшілік құқық бұзушылық болса, екінші жағынан әкімшілік дау. Сонымен бірге, ҚР Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексінен туындайтын әкімшілік құқық бұзушылық ұғымы шетел құқығында жоқ екендігіне айрықша көңіл бөлінеді. Сондықтан, әкімшілік әділеттің пәні ретінде әкімшілік дауды ғана қарастырған жөн. Ал әкімшілік сот өндірісінің пәні әкімшілік дау мен әкімшілік құқық бұзушылық болып табылады. Сол себепті әкімшілік сот өндірісінің пәні ретінде «әкімшілік-құқықтық жанжал» деген жалпы категорияны пайдалану тиіс [43, 14-б.].

Осылайша, Қазақстанның әкімшілік-құқықтық әдебиетіне талдау әкімшілік әділеттің ерекшелігінен туындайтын әкімшілік-құқықтық қатынастар мәселесін зерттеу шеңбері мазмұны бойынша алуан түрлі және әкімшілік әділеттің заңнамасы мен құқық қолдану тәжірибесін дамытуға әсер ететін теориялық ойлардың жиынтығы болып табылатындығын көрсетеді. Қазақстан жуық арада қазақстандық әкімшілік әділеттің құқықтық моделін дамытады және халықаралық құқықтық аумаққа интеграция үшін барлық жағдайлар жасайды деп ойлаймын.

Қорытынды

Құқықтық жүйе дамыған мемлекеттерде әкімшілік әділет институты адам және азаматтың жария құқықтарды қорғаудағы мемлекеттік билік органдарының қызметін білдіретін қоғамдық қатынастардың маңызды элементтерінің бірі болып табылады.

Әкімшілік заңнама нормаларының құқықтық қатынастарға әсер заманауи әдістемелер базасы негізінде зерттелуі тиіс. Сондай-ақ, «мұндай әсер етудің шектерін, белгілі бір қоғамдық қатынастарды реттеудің тиімділігін, әкімшілік заңнамаға жаңа нормаларды енгізу не қолданыстағы нормаларды өзгертуді ғылыми тұрғыдан негіздеу мүмкіндігі туындайды» [44, 5-б.].

Әкімшілік құқықтық қатынастар институтының шеңберінде белгілі әкімшілік-құқықтық ұғымдарды ретімен жүйелеу және нақтылау әкімшілік құқық, әкімшілік-деликтілік құқығы мен әкімшілік-процестік құқық институттарының дағдылы түсініктерін қайта қарауға және әкімшілік заңнаманың кейінгі жүйеленуіне душар етуі тиіс.

Бұл жағдайдың ҚР Әкімшілік процестік Кодексі жаңа жобасының дамуындағы орны маңызды. Бұл бағытта нығайтушы факторларының бірі ретінде Қазақстан Республикасының 2010-2020 жж. аралығындағы Құқықтық саясат тұжырымдамасы шеңберінде жүзеге асырылатын Қазақстан Республикасының әкімшілік-құқықтық саясаты концепциясының дамуы болып табылады.

Менің ойымша, жоғарыда аталған нормативтік құқықтық актілердің қабылдануы әкімшілік заңнаманың алдағы реформалау мен әкімшілік әділет органдары дамуының негізгі бағыттарының бірі болып табылады.

Көрсетілген жағдайлардың тұрғысынан бұл зерттеу жұмысын Қазақстандағы әкімшілік құқықтық қатынастар жүйесінде қалыптасқан құқықтық кемшіліктерін жою мен әкімшілік әділетті жүзеге асыруға жаңа құқықтық аспектілерді енгізуге ұмтылыс ретінде қарастыруға болады.

Әдебиеттер

- 1 Жетписбаев Б.А., Байсалова Г.Т., Медетова А.М., Абдекеримова А.А. Административно-правовые отношения: генезис и эволюция идей: монография / под ред. д.ю.н., проф. Б.А. Жетписбаева. – Алматы: Қазақ университеті, 2014. – С. 10.
- 2 Жетписбаев Б.А. Теоретические проблемы административно-правового принуждения в Республике Казахстан. Монография. – Алматы: Данекер, 2001. – 410 с.
- 3 Бельский К.С. Полицейское право: Лекционный курс / под ред. к.ю.н. А.В. Куракина. – М.: Издательство «Дело и сервис», 2004. – С.148-149.
- 4 Chapus R. Droit du contentieux administratif. Paris, 1996.

- 5 Андреевский И.Е. Административный суд // Русский энциклопедический словарь И.Н. Березина. – Т. 1. – СПб., 1924. – С. 1-3, 31, 241-242.
- 6 Тарасов И.Т. Краткий очерк науки административного права. – Т. 1. – Ярославль, 1888; Тарасов И.Т. Организация административной юстиции // Юридический вестник. – 1887. – № 9; Тарасов И.Т. Административная юстиция // Земство. – 1882. – № 18.
- 7 Коркунов Н.М. Общее государственное право. – М., 1888; Коркунов Н.М. Очерк теории административной юстиции // Журнал гражданского и уголовного права. – 1885. № 1; Коркунов Н.М. Русское государственное право. – СПб., 1899.
- 8 Гессен В.М. Теория правового государства. – М., 1913.
- 9 Корф С.А. Административная юстиция в России. Кн. 2-3. – М., 1910.
- 10 Елистратов А.И. Понятие о публичном субъективном праве. – М., 1913; Елистратов А.И. Должностное лицо и гражданин // Вопр. Административного права. – М., 1916.
- 11 Гаген В.А. Административная юстиция: конспект лекций. – Ростов, 1916.
- 12 Загряцков М.Д. Административная юстиция и право жалобы в теории и законодательстве. – М.: Право и жизнь, 1925; Загряцков М.Д. Административная юстиция // Критическое обозрение. – 1908. – Вып. II(VII).
- 13 Лунев А.Е. Вопросы административного процесса // Правоведение. – 1962. – № 2; Лунев А.Е. Обеспечение законности в советском государственном управлении. – М., 1963.
- 14 Салищева Н.Г. Административный процесс в СССР. – М., 1964; Салищева Н.Г. Гражданин и административная юрисдикция в СССР. – М., 1970.
- 15 Жданов А.А. Жалоба в буржуазном административном процессе // Правоведение. – 1971. – № 6.
- 16 Боннер А.Т. Некоторые вопросы производства по делам, возникающим из административноправовых отношений // Правоведение. – 1964. № 1; Боннер А.Т. Буржуазная административная юстиция // Правоведение. – 1969. № 1.
- 17 Чечот Д.М. Административная юстиция (теоретические проблемы). – Л., 1973.
- 18 Петухов Г.Е. Административная юстиция в царской России // Правоведение. – 1974. – № 5; Петухов Г.Е. Административная юстиция в Германской и Австро-Венгерской империи (60-е годы XIX столетия – 1918 г.) // Пробл. Правознавства. – 1971. Вып. 19.
- 19 Машутина Ж.Н. Производство по делам, возникающим из административно-правовых отношений, – судебный административный процесс // Вопросы государства и права. – Томск, 1974.
- 20 Лория В.А. Правосудие по административным делам // СГП. – 1980. – № 11. Лория В.А. Административный процесс и его кодификация. – Тбилиси, 1986.
- 21 Застрожная О.К. Советский административный процесс. – Воронеж, 1985.
- 22 Демин А.А. Административный процесс в развивающихся странах. – М., 1987; Демин А.А. Суды административной юстиции: Сравнительный анализ зарубежного опыта // Вестн. Моск. Ун-та. Сер. 11. Право – 1994. № 1.
- 23 Дурнев В. Нужен административный суд // СЮ. – 1988. – № 6.
- 24 Сажина В.В. Административная юстиция: к теории и истории вопроса // СГП. – 1989. – № 9.
- 25 Масленников М.Я. Административно-юрисдикционный процесс. – Воронеж, 1990.
- 26 Стариллов Ю.Н. Административная юстиция: Проблемы теории и практики. – М.: НОРМА-ИНФО-М, 1998.
- 27 Абдрахманов Б.Е. Административная деликтология в Республике Казахстан (концептуальные теоретические и методологические проблемы). – Алматы, 2010; Абдрахманов Б.Е. Административная деликтология. – Алматы, 2014.
- 28 Таранов А.А. Административное право Республики Казахстан, Алматы, 2003; Таранов А.А. Производство по делам об административных правонарушениях в Республике Казахстан. – Алматы, 2005.
- 29 Джагарян А.А. Конституционно-правовые основы государственного контроля в Российской Федерации. – М.: ФОРМУЛА ПРАВА, 2008. – 175 с.
- 30 Маами К.А. Некоторые итоги реформирования административного судопроизводства в Казахстане и перспективы развития // Материалы международной научно-практической конференции «Административное судопроизводство: проблемы и перспективы развития». – Алматы, 2005. – С. 224.
- 31 Козлов А.Е. Конституционное право. – М.: БЕК, 1997. – 464 с.
- 32 Чепурнова Н.М. Судебный контроль в Российской Федерации: проблемы методологии, теории и государственно-правовой практики. – Ростов-на-Дону, 1999. – 229 с.
- 33 Тайторина Б.А. Государственный контроль в Республике Казахстан: конституционно-правовые проблемы: дисс. д.ю.н. – Алматы, 2010. – 295 с.
- 34 Тихомиров Ю.А. Административное судопроизводство в России: перспективы развития // Российская юстиция. – № 8. – 1998. – С. 23-25.
- 35 Архипов А.В., Приходько Д.Ю. Административная юстиция в контексте судебно-правовой реформы // Сборник научных трудов: «Актуальные проблемы правовой реформы в Российской Федерации и государствах – участниках Содружества Независимых Государств» – В 2-х томах. Т. 2 / под общей науч. ред. д.ю.н., проф. В.Г. Татаряна. – М.: Академия налоговой полиции ФСНП России, 2002. – 408 с.
- 36 Мамонтов Н.И. Проблемы совершенствования института административной юстиции в Казахстане // Материалы II-й международной школы (научно-практического семинара) административного права «Административная юстиция: зарубежный опыт и перспективы реформирования в Республике Казахстан». – Астана: ГУ «Институт законодательства Республики Казахстан», 2011. – С. 11-12.
- 37 Порохов Е.В. Требования к правовому акту индивидуального применения как критерии проверки его законности органами административной юстиции // Материалы II-й международной школы (научно-практического семинара)

административного права «Административная юстиция: зарубежный опыт и перспективы реформирования в Республике Казахстан». – Астана: ГУ «Институт законодательства Республики Казахстан», 2011. – С. 90.

38 Юрченко Р.Н. О перспективах развития административного правосудия в Республике Казахстан //Материалы II-й международной школы (научно-практического семинара) административного права «Административная юстиция: зарубежный опыт и перспективы реформирования в Республике Казахстан». – Астана: ГУ «Институт законодательства Республики Казахстан», 2011. – С. 85.

39 Абдраимов Б.Ж. Административная юстиция: история и современность // Материалы международной научно-практической конференции «Административное судопроизводство: проблемы и перспективы развития». – Алматы, 2005.

40 Бекназаров Б.А. Приветственное слово председателя Верховного Суда Республики Казахстан //Материалы II-й международной школы (научно-практического семинара) административного права «Административная юстиция: зарубежный опыт и перспективы реформирования в Республике Казахстан». – Астана: ГУ «Институт законодательства Республики Казахстан», 2011. – С. 3-6.

41 Административное право: учебный курс / под ред. Р.А. Подопригоры. – Алматы: Налоговый эксперт, 2010. – 368 с.

42 Тайторина Б.А. Государственный контроль в конституционной системе разделения власти Республики Казахстан. – Алматы, 2011. – С. 199.

43 Нурболатов А.Н. Административная юстиция. Сравнительно-правовой анализ: учебное пособие. – Алматы, 2014. – С. 14.

44 Абдырахманов Б.Е. Административная деликтология: учебник / под ред. д.ю.н., проф. Б.А. Жетписбаева. – Алматы, 2013. – С. 5.

References

1 Zhetpisbaev B.A., G.T. Baisalova, A.M. Medetova, A.A. Abdekerimava (2014) Administrativno-pravovye otnochniya: genesis i razvitiya. Monografiya | Pod red. d.yur.n. prof. B.A. Zhetpisbaeva. – Алматы.

2 Zhetpisbaev B.A. (2001) Teoreticheskie problemy administrativno-pravovogo prinuzhdeniya v Respublike Kasakstan. Monografiya. – Алматы.

3 Belskiy K.S. (2004) Polizeiskoe pravo: Lekzionnyi kurs / Pod red. k.yur.n. A.V. Kurakina. – М.

4 Chapus R. (1996) Droit du contentieux administratif. Paris.

5 Andrienskiy I.E. Administrativnyi sud // Russkiy enziklopedicheskiy slovar I.N. Beresina. – T.1.– SPb., 1924. – S. 1-3, 31, 241-242.

8 Tarasov I.T. Kratkiy ocherk nauki administrativnogo prava.– T. 1. – Yaroslavl, 1888; Tarasov I.T. Organizatsiya administrativnoy usticyi // Yuridicheskiy vestnik. – 1887. – № 9; Tarasov I.T. Administrativnaya yusticya // Zemstvo. – 1882. – № 18.

7 Korkunov N.M. Obshee gosudarstvennoe pravo. – М., 1888; Korkunov N.M. Ocherk teorii administrativnoy usticyi // Zhurnal grazhdanskogo i ugolovnogoprava. – 1885. № 1; Korkunov N.M. Russkoegosudarstvennoe pravo. – SPb., 1899.

8 Gessen V.M. (1913) Teoriya pravovogo gosudarstva. – М.

9 Korf S.A. (1910) Administrativnaya yusticya v Rossii. Kn. 2-3. – М.

10 Elistratov A.I. Ponyatiye opublikovannogo subektivnogo prava. – М., 1913; Elistratov A.I. Dolzhnostnoe lizo i grazhdanin // Vopr. Administrativnogo prava. – М., 1916.

11 Gagen V.A. (1916) Administrativnaya yusticya: Konspekt lektsiy. – Rostov.

12 Zagryakov M.D. (1925) Administrativnaya yusticya i pravo zhaloby v teorii i zakonodatelstve. – М.: Pravo i zhizn, 1925; Zagryakov M.D. Administrativnaya yusticya // Kriticheskoe obosrenie. – 1908. – Vyp. II (VII).

13 Lunev A.E. (1962) Voprosy administrativnogo prozessa // Pravovedenie. 1962. № 2.; Lunev A.E. (1963) Obespechenie zakonostiv sovetском gosudarstvennom upravlenii. – М.

14 Salischeva N.G. (1964) Administrativnyi prozess v SSSR. – М., 1964; Salischeva N.G. Grazhdanin i administrativnaya yurisdiktsiya v SSSR. – М., 1970.

15 Zhdanov A.A. Zhaloba v burzhuasnom administrativnom processe // Pravovedenie. – 1971. – № 6.

16 Bonner A.T. Nekotorye voprosy proizvodstva po delam voznikshim is administrativno-pravovykh otnosheniy // Pravovedenie. – 1964. № 1.; Bonner A.T. Burzhuaznaya administrativnaya yusticya // Pravovedenie. – 1969. № 1.

17 Snehov D.M. (1973) Administrativnaya yusticya (teoreticheskie problemy). – L.

18 Petuhov G.E. Administrativnaya yusticya vcarskoi Rossii // Pravovedenie. – 1974. – № 5; Petuhov G.E. Administrativnaya yusticya v Germanskoi i Avstro-Vengerskoi imperii (60- egody XIX stoletiya – 1918r.) // Probl. Pravoiznavstva. – 1971. Vyp. 19.

19 Mashutina Zh.N. (1974) Proizvodstvo podelam, vosnikayushimi za dministrativno-pravovykh otnosheniy: sudebnyi administrativnyi prozess // Voprosy gosudarstva i prava. – Tomsk.

20 Lorya V.A. Pravosudye po administrativnym delam // SGP. – 1980. – № 11. Lorya V.A. Administrativnyi process i ego kodifikatsiya. – Tbilisi, 1986.

21 Zastorozhnaya O.K. (1985) Sovetskii administrativnyi process. – Voronezh.

22 Demina A.A. (1987) Administrativnyi process v razvivayushih stranaх. – М. Demina A.A. (1994) Sudy administrativnoy usticyi: Sravnitelnyi analiz zarubezhnogo opyta // Vestn. Mosk. univ-та. Ser. 11. Pravo. № 1.

23 Durnev V. Nuzhen administrativnyi sud // SYU. -1988. – № 6.

24 Sazhina V.V. Administrativnaya yusticya: Kteoriya i istoriya voprosa // SGP. – 1989. – № 9.

25 Maslennikov M.Ya. (1990) Administrativno-yurisdiktsionnyi process. – Voronezh.

26 Starilov Yu.N. (1998) Administrativnaya yusticya: Problemy teorii i praktiki. – М.: NORMA-INFO-M.

- 27 Abdrahmanov B.E. (2010) Administrativnaya deliktologiya v Respublike Kazahstan (konceptualnye, teoreticheskiye I metodologicheskie problemy). - Almaty; Abdrahmanov B.E. (2014) Administrativnaya deliktologiya – Almaty.
- 28 Taranov A.A. (2003) Administrativnoe pravo Respubliki Kazakstan. – Almaty; Taranov A.A. (2005) Proizvodstvo po delam ob administrativnyh pravonarusheniyah v Respublike Kazakstan. – Almaty.
- 29 Dzhagaryan A.A. (2008) Konstituzionno-pravovye osnovy gosudarstvennogo kontrolya v RF. – M.: FORMULA PRAVA.
- 30 Mami K.A. Nekotorye itogire formirovaniya administrativnogo sudoproizvodstva v Kazakstane I perspektivy razvitya // Materialy mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferencyi «Administrativnoe sudoproizvodstvo: problemy I perspektivy razvitya». – Almaty, 2005.
- 31 Kozlov A.E. (1997) Konstitucionnoe pravo. – M.: BEK.
- 32 Chepurnova N.M. (1999) Sudebnyi control v RF: problemy metodologiyi, teoryi I gosudarstvenno-pravovoi praktiki. – Rostov-na-Donu.
- 33 Taitorina B.A. (2010) Gosudarstvennyi control v Respublike Kasahstan: konstitucionno-pravovye problemy. – Almaty.
- 34 Tihomirov Yu.A. (1998) Administrativnoe sudoproizvodstvo v Rossie: perspektivy razvitya // Rossiyskaya yusticiya. – № 8.
- 35 Arhipov A.V., Prihodko D. Yu. Administrativnaya yusticiya v kontekste sudebno-pravovoi reformy // Sbornik nauchnyh trudov: «Aktualnye problemy pravovoi reformy v RF I gosudarstvah – uchastnikah SNG» – VB 2-hromah. T.2: / Pod obshei nauch. red. d.yu.n., prof. V.G. Tatar'yana. – M.: Akademya polizyi FSNP Rossyi, 2002.
- 36 Mamontov N.I. (2005) Problevy sovershtnstvjvaniya instituta administrativnoi yusticyi v Kazakstane // Materialy mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferencyi «Administrativnoe sudoproizvodstvo: problemy I perspektivy razvitya». – Almaty.
- 37 Porohov E.V. (2011) Trebovaniya k pravovomu aktu individualnogo primeneniya kak kriteriyi proverki ego zakonnosti organami administrativnoi yusticyi // Materialy II-Imezhdunarodnoi Shkoly (nauchno-prakticheskogo seminara) administrativnogo prava «Administrativnaya yusticiya: sarubezhnyi opyt I perspektivy reformirovaniya v RK). – Astana.
- 38 Yurchenko R.N. (2011) Operspektivah razvitya administrativnogo pravosudya v RK // Materialy II-Imezhdunarodnoi Shkoly (nauchno-prakticheskogo seminara) administrativnogo prava «Administrativnaya yusticiya: sarubezhnyi opyt I perspektivy reformirovaniya v RK). – Astana.
- 39 Abdraimov B.Zh. (2005) Administrativnaya yusticiya: istorya I sovremennost // Materialy mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferencyi «Administrativnoe sudoproizvodstvo: problemy I perspektivy razvitya». – Almaty.
- 40 Beknazarov B.A. Privetstvennoe slovo (2011) // Materialy II-Imezhdunarodnoi Shkoly (nauchno-prakticheskogo seminara) administrativnogo prava «Administrativnaya yusticiya: sarubezhnyi opyt I perspektivy reformirovaniya v RK). – Astana.
- 41 Administrativnoe pravo: Uchebnyi kurs / Pod red. R.A. Podoprigory. – Almaty, 2010.
- 42 Taitorina B.A. (2011) Gosudarstvennyi control v konstituzionnoi sisteme razdeleniya vlasti Respubliki Kasahstan. – Almaty.
- 43 Nurbulatov A.N. (2014) Administrativnaya yusticiya. Sravnitelno-pravovoi analiz: Uchebnoe posobie. – Almaty.
- 44 Abdrahmanov B.E. (2013) Administrativnaya deliktologiya. Uchebnyk / Pod red. d.yu.n., prof. B.A. Zhetpisbaieva. – Almaty.